

NÖVÉNYTANI SZAKÜLÉSEK

Összeállította: S.-FALUSI ESZTER

A MAGYAR BIOLÓGIAI TÁRSASÁG BOTANIKAI SZAKOSZTÁLYÁNAK ÜLÉSEI

(2017. szeptember–november)

Elnök: Csontos Péter; alelnök: Szerdahelyi Tibor; titkár: Höhn Mária; jegyző: S.-Falusi Eszter

1482. szakülés 2017. szeptember 18.

együtműködésben a Fűvészkertért Alapítvánnyal
Priszter Szaniszló születésének 100. évfordulója alkalmából

1. SZABÓ ISTVÁN: Priszter Szaniszló, az egyetemi növénytan bevezetője Keszthelyen.

A vidéki akadémiák 1949-es megszüntetésének, és az agrárképzésnek öt esztendőre Gödöllőn koncentrációja következményeként az újrakezdés Keszthelyen is nehézségekbe ütközött. Az oktatási anyagok, szemléltető eszközök, gyakorlati felszerelések hiányának mérséklésére szakterületi vonalon közös állattani, növénytani és növényvédelmi szervezeti egység, személyi állomány, természet-tudományos szakkönyvtár és gyűjteménytár kialakítására volt lehetőség 1954-ben. A helyzetet súlyosbította az, hogy a növénytani részleg gyűjteménye 1956 februárjában épületszerkezeti hiba következtében tűzvész áldozata lett.

Priszter Szaniszlót 1957 szeptemberében nevezték ki és 1958. január 1-től helyezték Keszthelyre a Máthé Imre által vezetett gödöllői Növénytani Tanszékről. Ekkor már elismert botanikus volt, mint az adventív és a honos flóra kutatója. Irányításával körvonalazódott az önálló egyetemi tanszék, növénytani, növényélettani oktatás és kutatás jövője. Keszthelyen lett egyetemi docens 1961-ben. Kiváló munkatársa és tanítványa volt Almádi László, illetve Debreczy Zsolt és Folly Gyula. 1964-ben Soó Rezső meghívta az ELTE tanszékeire, ezért 1964. augusztus 1-ével távozott Keszthelyről.

Ebben az időszakban szerkesztette a keszthelyi akadémiai (majd főiskolai) kiadványok 35 kötetét, részt vett a Magyarország Kultúrflórája (3 kötet) írásában és szerkesztésében. Összegyűjtötte a magyar botanikai terminológia kifejezéseit, és háromnyelvű szótárt szerkesztett (helyi és országos kiadás). Ismertté tette Keszthelynek a magyar botanika történetében játszott szerepét – Wierzbicki és kortársai munkásságán keresztül –, valamint a volt premontrei gimnázium herbáriumát. Az adventív fajokról (*Amaranthus*, *Chenopodium*) 7 tanulmánya jelent meg, és későbbi florisztikai, taxonómiai közleményeit alapozta meg itt Balaton-felvidéki, dél-dunántúli terepmunkákkal. Igen hasznos adatbázisként szolgálnak reptériumai és bibliográfiái.

Munkakörébe tartozott a nappali és a levelező hallgatók sejttan, szövettan, morfológia, rendszertan, növényföldrajz, botanikatörténet oktatása, tantárgyi és üzemi gyakorlatok. A tanszék törzsherbáriumát gödöllői lapokkal erősítette. Előadásaiiban, vizsgáin közmondásosan pontos és igényes volt. Szakmai tudományos diákkört szervezett. Kezdeményezett és részt vett a hallgatói külföldi csergyakorlatok és a zenei kör megalapításában. Ő maga is zongorázott. Keszthelyi éveiről úgy nyilatkozott, hogy nem könnyű időszak, de jó munkahely volt. Életrajzírói szerint működése mérőföldkövet jelent az intézmény életében.

2. SZABÓ T. Attila, UBRIZSY SAVOIA Andrea: A szótáríró és tudománytörténész Priszter Szaniszló évszázada(i).

Az előadás anyagából készült teljes cikk a Botanikai Közlemények 104(2) füzetének 195–204. oldalain olvasható.

3. SURÁNYI Dezső, SZABÓ László Gy.: Priszter Szaniszló, a „Magyarország Kultúrflórája” akadémiai sorozat kivételes műveltségű és pontosságú főszerkesztője.

Az előadás anyagából készült teljes cikk a Botanikai Közlemények 104(2) füzetének 179–194. oldalain olvasható.

4. PAPP László: Priszter Szaniszló, a geofitonok fenofázisát, a pozsgásokat kutató kolléga, gyűjtőtárs és atyai jóbarát.

Nehéz összefoglalni egy olyan embertársunknak, kollégánknak és barátunknak a tulajdonosságait, jellemvonásait, aki ennyire sokrétű, enciklopédikus tökéletességre törekvő és azt elérő, színes egyéniség volt, mint néhai Priszter Szaniszló! Szubjektivitás nélkül nem is lehet, de nem is kell, mert bármennyire is furcsa, talán így járhatunk közelebb az valósághoz, még ha tevékenységeiből csak a címbe levőket ragadom is ki.

A növényeknek, s ezen belül a geofitonoknak a megfigyelése, kutatása egészen bizonyosan gyermek korának vidéki kerti, ausztriai üdülési és lakásuk a szülei általi növénygazdagságának és szeretetének az élményein alapulnak, amelyben ő is részt vett, és amelyek meghatározták az ezen élőlényekkel való későbbi, felnőttkori foglalatosságát is. A pozsgás növények, főleg a varjúhájfélék iránti érdeklődése is családi alpesi útjukhoz köthető.

Ez a vonzalom akkor teljesebben ki, amikor esküvőjük után Budafokon a Pék utcába a felesége szüleinek kertés házába költözhettek, 1949-ben, ahol már helyet kaphattak kezdő gyűjteményének, a kövirózsáknak első példányai, majd évek alatt szerényen és napról-napra bővülve a hagymagumos növények rendkívüli igényességű és nagy fajszerű csoportja is. Mindez fokozódott és a gyűjtés melletti megfigyelések, kísérletek következetes kutatássá alakultak akkor, amikor 1964-ben az ELTE Fűvészkertjének az igazgatóhelyettese, majd 1966-tól igazgatója lett. Az utóbbi életmódú növények kutatásai részben az adventív és szubszpontán, gyakran gymnotaxiájú fajok életmenet (fejlődésment), részben a hagymagumosok télállósági és egyéb akklimatizációs vizsgálataiból bontakoztak ki, először az 1970-es évek elején interpretálva azokat (KÁRPÁTI és TERPÓ 1971). Ekkor dolgozta ki a koncentrikus körökből álló, a nyugalmi, a vegetatív és a generatív évi fázisokat bemutató, ún. triciklikus fenogramját, amely tökéletes összehasonlításokat tesz lehetővé fajok között. Természetesen ebbe bevonta a hazai geofitonokat is, melyhez hozzájárult és még eredményesebbé tett kertjük ilyen életmódú növénygyűjteménye is. A hatvanas évek elejétől az országban egyik legnagyobb varjúhájféle (ezen belül *Sempervivum* és *Sedum*) kollekcója és annak féltő gondozása a hazai pozsgásflóra felé is terelte, amelyből akkor egy új faj született (pl. PRISZTER és TÉTÉNYI 1963). Később gyűjtői kedvtelése révén került kapcsolatba pesti és debreceni székhelyű pozsgás egyesületekkel, s mit tesz e szenvedély, vált azok néhány tagjával barátokká, többek között velem is. Nem ritkán tartott előadást, vagy írt például tudománytörténeti cikket nekik és a Csapody körösöknek, akik főleg a kontinentális növények gyűjtésével és tartásával foglalkoznak. 1993-ban a Kaktusz-Világ című folyóiratban írta le a Kaukázusból a *Sempervivum gurgeniense* nevű fajt (PRISZTER 1993). A korábbi, főleg fajon belüli rendszertani megállapításai, az új taxonok felfedezései és leírásai is nem kis mértékben, ezen 1993-as publikációja hatására vésődtek be a pozsgás kutatók tudatába, annak ellenére, hogy e fajról bebizonyosodott, hogy a *Sempervivum caucasicum* egyik formája, s váltak Priszter Szaniszló gondolatai a mai napig is aktuálisak. Olyannyira, hogy a világ egyik legjelentősebb pozsgás folyóiratának a tudományos évkönyve, a Bradleya még tavaly (2017) is közzétett egy írást, ami ezzel a kövirózsával foglalkozik az eredeti Priszter diagnózis alapján (THIEDE 2017)!

Természetvédő és azt szerető – a jól ismert publikációikon kívül, amelyekben korát egy évtizeddel megelőzve tettek Kovács Margittal javaslatot hazai flóránk védelmére igénylő fajaira, vala-

mint társulásaira – szemléletére jellemző volt, hogy ritka, veszélyeztetett fajokból, lehetőség szerint csak generatív propagulumból igyekezett gyarapítani a Fűvészkert és saját gyűjteményét és soha nem telhetetlenül. Ő vetette fel, az elsők között, a következetesen mesterségesen szaporított védett fajok visszatelepítési lehetőségét is.

A kollégialis és gyűjtőtársi, atyai baráti kapcsolatban, ami közöttünk a nyolcvanas évek közepén kialakult, soha nem hallottam tőle „nemet”, vagy „majd máskort”. Szívesen osztott meg mindent az életéből, a tudását, a növényeit, a cikkeit, az idejét és az erejét, a kedvességét és a derűs jószándékát is! Több alkalommal jártam nála, többször a ma már botanikus harmadik gyermekemmel, Lászlóval együtt, vendéglátói odafigyelése által felejtethetetlen emlékével gazdagodva, feleségének, Márta néninek kedves uzsonnára is invitáló szeretetükben részesedve.

Nem sok olyan ember van, mint Priszter Szaniszló volt, aki Isten adta jó kedélyével és optimista emberi nagyságával soha ne okozzon kellemetlen pillanatot! Reá én, ahogy mások is, így emlékezem. Barátságának, féltékenységtől mentes jellemének számomra örökké bennem élő, példát adó mivolta, amikor a triciklikus fenogram módszerét a *Bulbocodium* kutatásunk eredményeibe továbbfejlesztve alkalmaztuk, csak ennyit mondott mosolyogva és tiszta tekintettel, „örülök, hogy ilyen leleményesen oldottátok meg”!

Irodalom: KÁRPÁTI Z., TERPÓ A. 1971: Alkalmazott növényföldrajz. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, pp. 56–58. – PRISZTER SZ. 1993: Új kövirózsza a Kaukázusból *Sempervivum gurgeniense* spec. nova. Kaktusz-Világ 1991(1–4): 9–12. – PRISZTER SZ., TÉTÉNYI P. 1963: A new *Sedum* species in the Mecsek Mountains. Acta Biol. Hung. Suppl. 5: 27–28. – THIEDE J. 2017: *Sempervivum gurgeniense* (Crassulaceae) – an overlooked name from the Great Caucasus of Georgia. Bradleya 35: 177–179. <https://doi.org/10.25223/brad.n35.2017.a19>

5. BALOGH Lajos: Priszter Szaniszló, a 20. század második fele hazai adventívflóra-kutatásának irányadó személyisége.

A hazai adventívflóra kutatása legjelentősebb személyiségeinek – Szczy Imre (19. sz. közepe), Borbás Vince (19/20. sz. fordulója), Polgár Sándor (20. sz. első fele), Péntes Antal (20. sz. első fele–közepe), Boros Ádám (20. sz. közepe–második fele) – sorába illeszkedik Priszter Szaniszló (1917–2011), illetve 20. sz. második felére eső munkássága. A hat éve eltávozott tudósról senior kutatók tollából több méltatás született (ISÉPY és SZABÓ 2011, SIMON 2013, SZABÓ és SZABÓ 2013).

Priszter Szaniszló közleményeinek igen gazdag tárházából mintegy félszáz kifejezetten adventív tárgyú; közülük néhányat felidézve emlékezünk sokoldalú tevékenységének e fontos fejezetére. Kandidátusi értekezése (PRISZTER 1957) nyomán született magyar adventívflóra-bibliográfiája (PRISZTER 1963) (amelynek folytatását e sorok szerzőjének pont fél évszázaddal későbbi PhD értekezése (Balogh 2007 kézirat, Pécs) tartalmazza). A hazai flóra és vegetáció 19. század második fele óta történt változásait elemző tanulmány fontos megállapítása, hogy „az őshonos növényzet kárára megnő az adventív és kozmopolita fajok aránya” (KOVÁCS és PRISZTER 1974). A szakterület nevezéktanának régebbi és egy, az 1990-es években elterjedt kifejezését kapcsolja össze alábbi mondatában: „Nem sokkal azután, hogy 1945-ben elhallgattak a fegyverek, egyre több botanikust foglalkoztat az adventívinvázió sorsa” (PRISZTER 1997). (Az „inváziós fajok” kifejezés a hazai botanikai szakirodalomban – a címek tekintetében – tudásunk szerint először BALOGH (1992) közleményében fordult elő.)

A természetvédelmi szakma adventív/inváziós növények felé forduló figyelmének úttörő mozzanata volt az „Agresszív adventív növényfajok és a természetvédelem; Mit lehet és tudunk tenni, kell-e valamit tennünk?” témában rendezett szakmai találkozó, ahol „A hazai adventív flóra kialakulása” címmel (vö. PRISZTER 1997) Priszter Szaniszló tartotta a fő előadást (Sz. Tóth, Szmorad és Salamon, szerv., ANPI, Jósvafő, 1998. márc. 11–13.). Az adventív-kutatók később valamelyest bővülő köréből rajta kívül itt még csak Udvardy László (1968–2010), Bagi István és Balogh Lajos voltak az előadók között. (Utóbbi alkotta/magyarította, majd ez évben használta elő-

szőr nyomtatásban az addig csak magyarosított használatú „invazív” helyett az azóta széles körben elterjedt „özöngyomok” szót; vö. BALOGH 1998.)

Priszter Szaniszló a „Hobbi és tudomány” című írásában így vall: „[Adventív-tárgyú közleményeim] ... akkoriban ezt a kutatási területet valóban előre vitték, és nagy megnyugvással tölt el, hogy nem dolgoztam hiába. ... Még akadtak egyes követők is, habár most csak kevés fiatalról tudok, akiben a hozzám hasonló teljes megszállottság lenne” (PRISZTER 2004a).

Kimondatlanul is Priszter Szaniszló nyomdokain haladva készültek az Özönnövények I–II. kötetei (MIHÁLY és BOTTA-DUKÁT 2004; BOTTA-DUKÁT és MIHÁLY 2006), a „The most important invasive plants in Hungary” című kötetet pedig javaslatomra az ő tiszteletére ajánlottuk (BOTTA-DUKÁT és BALOGH 2008). Sajnos már csak emlékének szentelhetjük a „XI. International Conference on the Ecology and Management of Alien Plant Invasions (EMAPi)” 2011-ben Szombathelyen megrendezett alkalmát (BALOGH és BOTTA-DUKÁT 2011a,b), és egy magyar növénynevezéktani tanulmányunkat (CSATHÓ et al. 2011).

Priszter Szaniszló első (*Macleya cordata*, PRISZTER 1942) és utolsó (*Lycium barbarum*, PRISZTER 2004b) adventív-növényes közleménye között 62 év telt el. Bizonyos, hogy sokszor ennyi év múlva is számon tartja majd a magyar és a nemzetközi tudományosság, akire nemcsak mint kimagasló örökséget hagyó tudósra, hanem mint harmóniát sugárzó lényű emberre is emlékezünk. E sorok írója is így zárta szívébe a Szani bácsi és Márta néni budafoki házában és egzotikus növényekben páratlanul gazdag kertjében (vö. PRISZTER 2012), 2009. szeptember 25-én tett látogatásakor, az utolsó személyes találkozáskor.

Irodalom: BALOGH L. 1992: A Perint-patak természetközeli és átalakított környezetének növényzete Szombathely térségében, különös tekintettel az inváziós fajok terjedésére. In: Az áramló vizek kutatása. XXXIV. Hidrobiológus Napok, Tihany, 1992. okt. 7–9. Előadáskivonatok, p. 58. – BALOGH L. 1998: Külső alaktani megfigyelések a *Fallopia × bohemica* (Chrtek et Chrtková) J. Bailey (*F. japonica* × *F. sachalinensis*) hibridfaj magyarországi jelenlétének alátámasztásához. *Kitaibelia* 3(2): 255–256. – BALOGH L., BOTTA-DUKÁT Z. 2011a: Dr. Priszter Szaniszló nyomdokain – Beszámoló az 11th International Conference on the Ecology and Management of Alien Plant Invasions (EMAPi 2011, Szombathely, 2011. augusztus 30 – szeptember 3.) konferenciáról. *Botanikai Közlemények* 98(1–2): 175–176. (megjelent: 2012). – BALOGH L., BOTTA-DUKÁT Z. 2011b: In the footsteps of Szaniszló Priszter. Report on the 11th International Conference on the Ecology and Management of Alien Plant Invasions (EMAPi 2011, Szombathely, Hungary, 30th August 2011 – 3rd September 2011). *Kanitzia* 18: 245–248. – BOTTA-DUKÁT Z., BALOGH L. (eds.) 2008: The most important invasive plants in Hungary. Hungarian Academy of Sciences, Institute of Ecology and Botany, Vácrátót, 255 pp. – BOTTA-DUKÁT Z., MIHÁLY B. (szerk.) 2006: Biológiai inváziók Magyarországon. Özönnövények II. A KvVM Természetvédelmi Hivatalának tanulmánykötetei 10, Budapest, 394 pp. – CSATHÓ A. I., BALOGH L., BAGI I. 2011: Javaslatok a Kárpát-medencei hajtásos növények magyar nevezéktanához. II. (Dr. Priszter Szaniszló (1911–2011) emlékének.) In: VII. Kárpát-medencei Biológiai Szimpózium, Magyar Biológiai Társaság, Budapest, 2011. okt. 13–14., pp. 115–122. – ISÉPY I., SZABÓ I. 2011: In memoriam Dr. Priszter Szaniszló (1917–2011). *Botanikai Közlemények* 98(1–2): 1–20. – KOVÁCS M., PRISZTER SZ. 1974: A flóra és vegetáció változása Magyarországon az utolsó száz évben. *Botanikai Közlemények* 61(3): 185–197. – MIHÁLY B., BOTTA-DUKÁT Z. (szerk.) 2004: Biológiai inváziók Magyarországon. Özönnövények. A KvVM Természetvédelmi Hivatalának tanulmánykötetei 9, TermészetBÚVÁR Alapítvány Kiadó, Budapest, 408 pp. – PRISZTER SZ. 1942: *Macleya cordata*. *Borbásia Nova* 8: 1. – PRISZTER SZ. 1957: Magyarország adventív növényeinek ökológiai-areálgeográfiai viszonyai. Kandidátusi értekezés (kézirat), Budapest, 209 + 33 pp. – PRISZTER SZ. 1963: A magyar adventívflóra bibliográfiája. *Bibliographia florae adventivae Hungaricae*. *Botanikai Közlemények* 50(4): 213–223. – PRISZTER SZ. 1997: A magyar adventívflóra kutatása. *Botanikai Közlemények* 84(1–2): 25–32. – PRISZTER SZ. 2004a:

Hobbi és tudomány. In: SZABÓ I., CZOMA L.NÉ (szerk.) Priszter Szaniszló 85 éves. Köszöntések és tanulmányok, Keszthely, pp. 31–34. – PRISZTER SZ. 2004b: A lícium (*Lycium barbarum* L., syn.: *L. halimifolium* Mill.) magyarországi története. *Kitaibelia* 9(1): 25–30. – PRISZTER SZ. 2012: A gyorsírástól a szeretetre méltó tudományig... *Kitaibelia* 18(1–2): 26–27. – SIMON T. 2013: Priszter Szaniszló: tudás, szerénység, segítőkészség, fáradhatatlan munkálkodás. *Kitaibelia* 18(1–2): 23–25. – SZABÓ I., SZABÓ L. GY. 2013: Priszter Szaniszló (1917–2011). *Kitaibelia* 18(1–2): 3–22.

6. ISÉPY István: Priszter Szaniszló, mint az ELTE Botanikus Kert igazgatója. Visszaemlékezés.

Az ELTE Fűvészkert régi vendégkönyvéből tudjuk, hogy az akkori nevén Növénytani (ma Botanikai) Szakosztály 1942 júniusában ott tartotta ülését. A résztvevők között Jávorka Sándor, Zólyomi Bálint, Boros Ádám, Moesz Gusztáv és mások neve mellett ott olvashatjuk ifj. dr. Priszter Szaniszló nevét is. Az Egyetem Jogi Karát nemrég végzett hallgatójának a botanikával kialakult kapcsolata már több éves múltra tekint vissza: négy éve a Szakosztály tagja. S a folytatásról csak néhány fontos adat: a Szakosztály ülésein több mint 100 előadása hangzott el, a Szakosztály lapjában, a Botanikai Közleményekben 50 dolgozata jelent meg, 1954 és 1973 között a lap technikai szerkesztője és további 20 éven át a szerkesztőbizottság tagja.

1964-től került Soó Rezső professzor és Simon Tibor hívására a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Növényrendszertani és Növényföldrajzi Tanszékéhez tartozó Botanikus Kertbe. Priszter Szaniszló a lehető legjobb időben érkezett. Első fűvészkerti éveiben (1964–1965) újult meg romjaiból a híres Pálmaház. A külföldi botanikus kertekkel ápolt széleskörű nemzetközi kapcsolatait, személyes ismeretségeit felhasználva az újjászületett üvegház hamar benépesül trópusi növényekkel. Hallé, Jéna, Drezda, Brno botanikus kertjeit végiglátogatva a kapott ajándéknövények mennyiségének csak a mikrobusz befogadóképessége szabott határt.

Néhány évvel azután, hogy Soó Rezső professzort követte - az 1966-tól már az Egyetem külön szervezeti egységeként működő - Fűvészkert igazgatói státuszában, az 1771-ben alapított intézmény jeles évfordulóhoz érkezett. 1971-ben a 200 éves jubileuma alkalmából a Fűvészkertben tudományos ülésszak megszervezésére került sor (Leipzig, Wrocław, Bratislava, Hamburg, Praha-Pruhonice) meghívott, és hazai (Priszter Sz., Simon T., Horánszky A., Borhidi A., Terpó A.) előadókkal (Simon T., Priszter Sz. 1974: Hortus Botanicus Univ. Pestinensis 1771–1971). Nemcsak a szakemberek, hanem a nagyközönség számára is részletes áttekintést adott a 200 éves Fűvészkert mozgalmas történetéről. A Józsefvárosban kiállítást rendezett. „A budapesti egyetemi botanikus kert 1771–1971” címen megjelentetett könyvében részletes áttekintést ad a Fűvészkert sok költözködést megért sorsáról.

Kutatásai nyomán a Fűvészkert első igazgatóinak (Winterl J., Kitaibel P., Haberle K., Sadler J.), a botanika első hazai tudós művelőinek az életéről, munkásságáról sok újat tudhatunk meg. E témában 1969 és 1981 között 9 közleménye jelent meg a *Preslia* 41., az *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae - Sectio biologica* 12., 15., 17., 20–21. és a *Botanikai Közlemények* 59., 60. jelzett kötetekben.

Priszter Szaniszlónak köszönhető, hogy facsimile kiadásban kezünkbe kerülhet a „Winterl-index”, a Botanikus kert első, 1788-ban kiadott, 22 rézmetszettel illusztrált magkatalógusa, mely egyben Közép-Magyarország első flóraművének is tekinthető, mivel benne találjuk meg a magyar flóra számos, a tudomány számára új – Winterl által felfedezett - faj első leírását.

Az Akadémiai Nyomda raktárában ráakadt az 1929–34-ben megjelent Jávorka-Csapody: Ikonográfia nyomdai kliséire. Így az akkoriban már beszerezhetetlen eredeti mű, igaz „Iconographia florum partis austro-orientalis Europae Centralis” címen (Közép-Európa délkeleti részének flórája) 1975-ben új kiadást érhetett meg. Ez adott lehetőséget arra, hogy a II. világháború után született botanikus nemzedék is megismerhesse, használhassa a szerzőpáros „Magyar Flóra képekben” címen híressé vált, felbecsülhetetlen értékű művét. Az új kiadás szerkesztője Priszter Szaniszló. Ő ír hozzá magyar nyelvű útmutatót, ismertetőt.

Priszter Szaniszló igazgatósága idején, az 1970-s évek első felében, amikor még csak egyetlen törvényesen védett fajt tartottak számon Magyarországon, úttörő tevékenységnek számított a természetvédelemben kifejtett munkássága. Szerzőtársaival elsőként adtak listát a védelmet kívánó növényfajokról és növénytársulásokról (Kovács M., Priszter Sz.: A flóra és vegetáció változása Magyarországon az utolsó száz évben (1974) és Kovács M., Priszter Sz., Csapody I., Szodfridt I.: Védelmet kívánó növényfajaink és növénytársulásaink (1977).

1975-ben részt vett a Botanikus Kertek Nemzetközi Szövetségének (IABG) moszkvai kongresszusán, ahol először hangzott el a botanikus kertek új feladata: a veszélyeztetett, kipsztlulóban lévő fajok mesterséges elszaporítása, eredeti élőhelyre történő visszatelepítése.

A Fűvészkert élő gyűjteményének gyarapítása érdekében kiemelkedően fontosnak tartotta a botanikus kertek közötti személyes, szakmai kapcsolatok, valamint a magcsere bővítését. Igazgatósága idején a Fűvészkert 300-400 kerttel tartott fenn cserekapcsolatot, s az is külön kiemelendő, hogy felkínált csereanyagunk is Priszter Szaniszló idejében volt az utóbbi évtizedekben a legmagasabb (2500 és 3000 közötti fajszámmal). A cserekapcsolatok eredményeként akkoriban jelentősen bővült a rendszertani gyűjteményben a Crassulaceae és a Liliaceae családok fajszáma, a növényföldrajzi csoportokban pedig a hazai flórát bemutató részek mellett a Kárpátok, az Alpok, a Balkán és a közép-ázsiai magashegységek növényvilágának gyűjteményei. A Fűvészkert élő növénygyűjteményének gyarapításában, tudományos értékű fejlesztésében kifejtett tevékenységével jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a Fűvészkert 2005-ben elnyerte a Magyar Örökség-díjat.

„Amit eddig csináltam, azt mindent szakmai szeretetből, hogy úgy mondjam, szinte hobiból tettem.” mondta 85. születésnapján a köszöntésekre válaszolva. A botanika a régiek szerint a „scientia amabilis”, vagyis a szeretetre méltó tudomány – ennek volt szeretetre méltó művelője Priszter Szaniszló.

Születésének 100. évfordulóján úgy emlékezünk rá, mint a hazai botanika történelmi múltjának, jeles alakjainak megismerésére, tiszteletére, a flóra változásainak nyomon követésére, a botanika magyar szaknyelvének ápolására tanító tudósra, a fáradhatatlanul elemző, rendszerező kutatóra, a szerény, csendes szavú, mindig harmóniát kereső emberre.

Ezen a szakülésen a hozzászólások nem az egyes előadásokat követően, hanem zárásként egyben hangzottak el. Hozzászóló: Máthé Imre, Schumi Márta, Surányi Dezső, Papp László, Balogh Lajos.

1483. kihelyezett szakülés, 2017. október 11.

az MBT Pedagógus Szakosztályával közös szervezésben

A kihelyezett szakülés alkalmával Budapesten a Jászberényi úti székhelyű Nádland Kft.-t látogattuk meg. Lukács József vezetésével megtekintettük a környezeti neveléssel foglalkozók számára sok lehetőséget kínáló minta tankertet, ahol rendszeresen fogadnak iskolás csoportokat. A tankert megtervezése során az egyes munkafolyamatokhoz kapcsolódóan a praktikusság is kiemelt figyelmet kapott. A fóliával fedhető magaságúak, a mosogatóval kombinált palántázóasztal és az interaktív oktatótábla mellett a tankert további eleme egy meteorológiai állomás, illetve a „MyNest” névre hallgató professzionális madármegfigyelő kuckó. A telephelyen létesült „mezítlábas” és madárvédelmi tanösvény megtekintése után az iskolakert építés lehetőségeiről és az ökológiai szemléletű nevelésről folyó eszmecserevel zártuk az ötletekben bővelkedő a résztvevők számára igen motiváló programot.

1484. szakülés, 2017. október 16.

1. BARINA Zoltán, PIFKÓ Dániel: Betekintés Albánia edényes flórájának elterjedésébe – A „Distribution atlas of vascular plants in Albania” című kötet és háttérének bemutatása. Hozzászóló: Csontos Péter.

A kötetről könyvismertetés olvasható a Botanikai Közlemények 104(2) füzetének 212. oldalán.

2. NEMCSÓK Zoltán, RIGÓ Attila, BARINA Zoltán: Albániai víztározók növényvilága – veszélyforrás vagy utolsó menedék? Hozzászolt: Papp Beáta, Bálint Klára, Csontos Péter, Bóhm Éva Irén, Schmidt Dávid, Tamás Júlia.

3. MOJZES Andrea, KALAPOS Tibor, CSONTOS Péter, ÓNODI Gábor, KRÖEL-DULAY György: A vadrozs (*Secale sylvestre* Host) növekedési és regenerációs tulajdonságai csapadékmanipulációs terepkísérletben: egy többéves vizsgálat első eredményei. Hozzászolt: Schmidt Dávid.

Mérsékelt övi száraz és félszáraz gyepekben a csapadékváltozások gyakran vezetnek alárendelt fajok felszaporodásához az eredetileg domináns fajok rovására. Hazánkban egy jó példája ennek a domináns évelő füvek lecserélődése egyévesekre a kiskunsági nyílt homokpusztagyepekben, ismétlődő aszályok hatására. Vizsgálatunk célja az ilyen vegetációs átalakulások mechanizmusainak feltárása, ami segítheti a gyeptípusok klímaváltozással várható növényzeti átrendeződéseinek előrejelzését és ökoszisztéma funkcióinak fenntartását. Többéves munkánkban a klímaváltozáshoz való alkalmazkodás egyik fő mechanizmusát, a növekedési és regenerációs tulajdonságok fenotípusos plasztikusságát tanulmányozzuk a tavaszi egyéves vadrozsnál (*Secale sylvestre*), egy kiskunsági terepkísérletben. Kérdésünk, hogy milyen hatással vannak a kísérleti parcellákat érő ismétlődő csapadékváltozások (enyhe aszály, erős aszály, öntözés; kezelésként 6 parcellán) 1. a parcellákban nőtt egyedek (anyanövények) hajtásméretére és magtermelésére; 2. az utódok csírázására és hajtás-növekedésére (anyai környezeti hatás).

Vizsgálatunk első évében meghatároztuk parcellánként 10 egyed legnagyobb magasságát, kalász hosszúságát (amelyből magtermelésüket becsültük kalibrációs összefüggés alapján), valamint 50 mag átlagos tömegét. Szabadtéri növénynevelési kísérletben vizsgáltuk a parcellákból gyűjtött magok csírázási sikerét, és a kikelt növények hajtásméretét és -tömegét.

A szárazságkezelt parcellákban az egyedek átlagosan 9–13 cm-rel magasabbra nőttek, és kalásonként 6–9 darabbal több magot hoztak, mint az öntözöttben. A kontroll parcellákban nőtt egyedek köztes értékeket mutattak. Az erős aszálynak kitett parcellákban nagyobb tömegű magok képződtek (átlagosan 6,6 mg), mint a kontroll és a másik két kezelés parcelláiban (5,6–5,8 mg). Ezek az eredmények azt a feltételezésünket támogatják, hogy az aszályok közvetve, a domináns évelő füvek visszaszorításával, kedvezően hatnak a vadrozs növekedésére és reprodukciójára, míg az öntözés hatása ezzel ellentétes irányú. Az anyai környezetet érő csapadékváltozások hatása megjelent az utódok fiatalkori növekedésében is: a szárazságkezelt parcellákban nőtt egyedek utódai 3 hetes korukra 27–29%-kal nagyobb hajtásméretet értek el, mint az öntözött parcellákban nőtt egyedeké. A végső csírázási arányt és a 4 hónapos növények zöld hajtástömegét nem befolyásolta az anyai környezet.

Eddigi eredményeink alapján azt várhatjuk, hogy a nyári aszályok fokozódása a klímaváltozással kedvező hatással lesz a *S. sylvestre* növekedésére és regenerációjára. Ez a domináns fajokkal való kölcsönhatások eredménye, és várhatóan elősegíti a vadrozs tömegességének növekedését a nyílt homokpusztagyepekben. Egymást követő hasonló csapadékkellátottságú (száraz vagy csapadékos) években az egyedek saját, aktuális környezetükre adott plasztikus válaszait felerősítheti az anyai környezeti hatás, amelynek figyelmen kívül hagyása a klímaváltozással várható válaszok alulbecslését eredményezheti.

Kutatómunkánk a 120844. számú projekt keretében, a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, a PD_16 pályázati program finanszírozásában valósult meg.

4. BÖHM Éva Irén: A Szentendrei-sziget déli csúcsának botanikai felmérése. Hozzászolt: Barina Zoltán.

A 2007 óta végzett Szentendrei-szigeti terepbejárásaim során kevés alkalmam volt arra, hogy a Merzsán-dűlőtől délre, a lezárt déli szigetcsúcsra bejuthassak. Mivel egy helyi ismeretterjesztő kiadványhoz felkértek az özönfák, özöngyomok fotózására, úgy gondoltam, nemcsak a fotózás, de a tíz év alatt történt állapotváltozások miatt is, kivételes engedélyt kértem a Fővárosi Vízművek Zrt.-től. Az

1870-es években végzett szabályozási munkálatok során a déli kisebb-nagyobb szigeteket (így a Gálbíró-szigetet, a Kis János-ér szigetét, illetve a „Medgyes- (Megyeri-) sziget) is összekötötték. A déli szigetcsúcsra 1890-től betelepült a Fővárosi Vízművek, majd az 1970-es évektől az Alsó-Merzszántól délre ipari területté alakították át. 2008-ban adták át a Megyeri-hidat, ettől kezdve teljesen lezárták. Növénytársulások: *Juncetum bufonii*, *Polygono-Eleocharitetum ovatae*, *Dichostylido-Gnaphalietum uliginosi*. *Phragmitetum communis*, *Caricetum gracilis*, *Rumici crispo-Salicetum purpureae*, *Leucojo aestivi-Salicetum albae*, *Senecioni sarracenicici-Populetum albae*, helyenként néhány feketenyár-liget maradvánnyal. Kaszálók: *Alopecuro-Arrhenatheretum*, *Carici vulpinae-Alopecuretum pratensis*, *Molinio-Arrhenatheretea*, *Pastinaco-Arrhenatheretum*. Az egykori Merzszán-víztározó helyén *Cirsio cani-Festucetum pratensis* és ártéri gyomtársulások alakultak ki. Védett növényfajok: *Scilla vindobonensis*, *Leucojum aestivum*, *Clematis integrifolia*, *Pseudolysimachion longifolium* gyakoribbak, azonban az *Iris sibirica* állományt a nagy számban ott élő vaddisznók tönkretették, kipusztultnak tekinthető. Mind a Váci-, mind a Szentendrei-dunaági partok mentén keskeny sávban van ártéri ligeterdő, amelyben sajnos igen jelentős az özönfák (*Morus alba*, *Acer negundo*, *A. saccharinum*, *Fraxinus pennsylvanica* stb.) és özöngyomok (*Aster* spp., *Erigeron annuus*, *Solidago gigantea* stb.) aránya. A nagy árvizek (2013-ban 891 cm volt ennek magassága, mivel gátak nincsenek, ez gyakorlatilag két és fél méteres előtést jelentett) és a gyakori viharok komoly károkat okoztak és okoznak napjainkban is, főleg az idősebb fákat pusztítják. Nemcsak a budapesti ivóvíz 70%-át adó ivóvízbázis védelme szempontjából fokozottan védett ipari terület, de országosan védett, a Nemzeti Ökológiai és a Natura 2000 hálózatnak is része.

1485. szakülés 2017. november 20.

Kitaibel Pál születésének 260. és halálának 200. évfordulója alkalmából

Az emlékülést megelőzően a Botanikai Szakosztály vezetősége 12h 30' és 13h 10' között koszorút helyezett el Kitaibel Pál domborművénel (Andrássy Kurta János alkotása, 1944), amely az Országos Meteorológiai Intézet épületének falán található a Budapest II. kerületi Kitaibel Pál utca 1. szám alatt. A koszorú díszítését erdeifenyő tobozok, az indiai lótusz terméstartói, néhány centiméteres, tarka díszzők kabakok és kövirózsák alkották. A koszorú szalagjára az alábbi aranybetűs felirat került: „Kitaibel Pál (1757–1817) halálának 200. évfordulójára, a Magyar Biológiai Társaság Botanikai Szakosztálya”. A koszorúzáson Csontos Péter, Höhn Mária, Kalapos Tibor, Máthé Imre, S.-Falusi Eszter, Szerdahelyi Tibor és Tamás Júlia vettek részt. Felidéztek, hogy több mint 200 évvel ezelőtt, a ma ismert eszközök hiányában, milyen nehéz körülmények között végezhetette Kitaibel Magyarország flórájának feltárását.

1. INZELT György: Gondolatok Kitaibel Pál kémiai munkásságáról.

Kitaibel Pál az egyik legismertebb tudósunk, életével és tevékenységével sok könyv, tanulmány, újságcikk is foglalkozott az utóbbi 200 évben. Ha viszont valaki alaposabban utánanézi, szembeötlő, hogy kémiai tevékenységét, beleértve a nemzeti legendáriummunkához tartozó, a tellúrral kapcsolatos Kitaibel-Klaproth prioritási vitát is, mindössze néhány kutató dolgozta fel az eredeti dokumentumok alapján. Kollégája, Schuster János 1829-es megemlékezéséből tudhatunk meg Kitaibel életéről és munkájáról információkat (SCHUSTER 1829). Szathmáry László 1931-ben publikálta „Kitaibel Pál, a magyar chemikus” címmel kémiai munkásságának lényegét az eredeti jegyzetei alapján, amelyek ahogy írta „hatalmas tömegben hevernek a Nemzeti Könyvtár raktárában” (SZATHMÁRY 1931). Ebben az évszázadban Papp Gábor, a Magyar Természettudományi Múzeum Ásvány-és Kőzettárának vezetője kért ki anyagokat könyvtárukból, ahol a hagyatékat ma őrzik, és tett közzé ez ideig nyomtatásban meg nem jelent dokumentumokat, amelyek a tellúr felfedezésének történetét világítják meg (PAPP 2001, 2005). Kitaibel kémiai értékelésével kapcsolatos ellentmondások abból erednek, hogy szakcikket nem publikált, sőt a laboratóriumi jegyzőkönyveit is csak elvétve látta el dátum-

mal. Vajon kémiai eredményei is a képzelet szülöttei, mint ismert portréja? Hogyan értékelhetjük kutatásait a hidrogén-ferrocianid előállítás, a klórmész „felfedezése” (SZATHMÁRY 1931), ásványvizek elemzése, zsírok, szappanok vizsgálata, a sófőzés, a cukorfőzés, és a pálinkafőzés területén? És sajnos ki kell mondanunk, hogy nem tekinthetjük a tellúr felfedezőjének, sőt az egész ügy inkább szomorú. Megnézzük e történet lényeges elemeit, és megpróbáljuk az ügy lehetséges indítóokait is feltárni.

Irodalom: PAPP G. 2001: Pilsun – „új” név a tellúr szinonimalistáján. Magyar Kémikusok Lapja 56, 179–181. – PAPP G. 2005: Kitaibel és Klaproth vitája a tellúr felfedezéséről a korabeli dokumentumok tükrében. Börzsönyvidék (Szob) 3, 147–178. – SCHUSTER, J. (Szerk.) 1829: Vita Pauli Kitaibel. In: Hydrographica Hungariae; praemissa auctoris vita edidit Joannes Schuster. V–LXVIII. J. M. Trattner de Petróza, Pestini (Pest). – SZATHMÁRY L. 1931: Kitaibel Pál, a magyar chemikus. A Magyar Gyógyszerésztudományi Társaság Értesítője, pp. 343–375.

2. BARINA Zoltán: Kitaibel Pál a botanikus, és a Kitaibel-herbárium.

Kitaibel Pált sokan mint „a magyar Linné”-t ismerik, elismerve ezzel a Kárpát-medence természettudományos, elsősorban botanikai feltárásában betöltött úttörő szerepét. Emlékét ma országsszerte több utca, kilátó, tanösvény, doktori iskola, előadóterem, oktatóközpont, szakkör, verseny, kiadó stb. őrzi. Munkásságát három fő pillér köré csoportosítva értékelhetjük legteljesebben: 1) útinaplóin keresztül, 2) a *Descriptiones et icones plantarum rariorum Hungariae* című munkájuk alapján és 3) Kitaibel herbáriuma alapján.

Kitaibel gyűjtőútjairól készült útinaplóiban nemcsak botanikai jellegű bejegyzések, hanem sokrétű állattani, néprajzi, vízkémiai és geológiai feljegyzések is megtalálhatók. Kéziratos útinaplóit a Magyar Természettudományi Múzeum őrzi, melyek az intézmény kiadásában nyomtatásban is megjelentek különböző botanikai kutatások számára szolgáltatva értékes alapanyagot.

Az 1802–1815 között megjelent „Icones”-ben összesen 270 növényfaj ábrái és leírásai található meg. Ezek nem mindegyike eredeti leírás, azonban Kitaibel, illetve Waldstein és Kitaibel nevéhez ezernél több faj leírása köthető, nagyobb részük más szerzők munkáiban, gyűjtött anyaguk feldolgozása eredményeként jelent meg.

Herbáriumát – teljes hagyatékával együtt – József nádor (1776–1847) vásárolta meg 7000 Ft-ért és a Magyar Nemzeti Múzeumnak (melynek keretein belül működött akkor a későbbi Magyar Természettudományi Múzeum) ajándékozta. Herbáriumában döntően edényes növények találhatóak, kisebb számban mohák, zuzmók és gombák is. Kitaibel gyűjtötte példányok azonban nemcsak itt, hanem kisebb számban másutt, elsősorban Adam Waldstein herbáriumában Prágában, illetve a határozásra, revízióra kiküldött példányok a revideáló botanikus (pl. Willdenow, Schultes, Host, Schreber) gyűjteményeit befogadó herbáriumokban lelhetők fel. Kitaibel herbáriuma képezte a Kárpát-medence flórakutatásának alapját, ezért fontossága ma is megkérdőjelezhetetlen. Jelentőségét és nagyságát mutatja, hogy számos feldolgozása látott napvilágot, több katalógus is készült róla, és aktuálisan is több kutatás során történtek típuskijelölések a gyűjteményből.

2013-ban NKA-támogatással megtörtént a Kitaibel-herbárium digitalizálása. Ennek során a példányok adatai adatbázisba kerültek, és 400 dpi felbontású digitális felvételek készültek minden példányról. Egyes példányokról a használhatóság érdekében több fotó is készült, így összesen 15 923 digitális felvételt tettünk közzé, melyek jelenleg a *hungaricana.hu* portálon érhetők el. A digitalizálással a gyűjtemény széles körben hozzáférhetővé vált kutatási, oktatási és ismeretterjesztő célokra, egyben a fizikai hozzáférések számát a példányok sérülésmentes megőrzése érdekében csökkenteni tudtuk.

Kitaibel gyűjteménye mintegy 200 évvel Kitaibel halála után is jelentős mérföldkövé vált a Magyar Természettudományi Múzeum és a hazai botanika szempontjából, hiszen e gyűjtemény digitalizálásával szereztük meg a modern herbáriumkezelés és -közzététel tapasztalatait, melyeket a későbbiekben további gyűjtemények digitalizálásával és adatbázisban való rögzítésével folytattunk és kívánunk folytatni.

3. PIFKÓ Dániel: A dualizmus kori intézményrendszer fejlődésének hatása a magyar botanikára. Hozzászóló: Bálint Klára

Száz éve, 1918 őszén fejeződött be a magyar állam történetének egyik fontos korszaka, a dualizmus időszaka, melyben a Magyar Királyság egy közép-európai birodalom részeként ugrásszerű, gazdasági és társadalmi átalakuláson ment keresztül. Ez a fejlődés jelentős hatással volt a hazai botanikára is.

Kitaibel Pál időszakában és később, a botanika oktatásának egyetlen komolyabb intézménye a Nagyszombaton, Budán, majd Pesten működő egyetem orvosi kara volt, ahol csak néhány hivatásos botanikus dolgozott, emellett néhány alacsonyabb szintű tanintézetben tanítottak természetrajzi ismereteket botanikusok. A Nemzeti Múzeumban általában szintén alkalmaztak egy botanikust. Ezzel szemben a dualizmus végén már három egyetemen – a Budapesti Egyetem Bölcsészkarán, a Kolozsvári Egyetem Matematikai és Természettudományi Karán, és a Műszaki Egyetem alapozó képzésében – tanítottak növénytant. Emellett a tanítóképző intézményekben, a gazdasági akadémiákon, Bányászati és Erdészeti Főiskolán, Budapesti Kertészeti Tanintézetben, Állatorvosi Főiskolán is alkalmaztak olyan botanikusokat, akik magas szinten oktatták a növényekkel kapcsolatos tárgyat.

Az intézményekből kikerülő hallgatók a dualizmus második felében egyre nagyobb számban tudtak elhelyezkedni felsőfokú oktatásban vagy olyan tudományos és kulturális intézményekben, ahol mint botanikus alkalmazták őket. Az Ampelológiai Intézetben, illetve a budapesti Vetőmagvizsgáló Állomáson sok tehetséges flórakutató is dolgozott. Jelentősen nőtt a Nemzeti Múzeum kezei alatt működő Növénytár tudományos munkatársainak száma is. Ezekben az intézményekben dolgozó kutatók nagy számban kapcsolódtak be a felsőfokú képzésbe is mint egyetemi magántanárrá, ami tovább emelte az oktatás színvonalát.

Amíg a dualizmust megelőző időszakban 2–3 hivatásos botanikus állás volt, addig a korszak végére 30–40 volt, ahol botanikust alkalmaztak. Ennek köszönhetően a dualizmus végére egy olyan botanikus közösség alakult ki, amely nemzetközileg is jelentős kutatási eredményeket ért el, és kiemelte a következő, hazai és nemzetközi tudományos életben elismert generációt.

4. SZABÓ Gábor, ZIMMERMANN Zita, Andrea CATORCI, CSONTOS Péter, WICHMANN Barnabás, SZENTES Szilárd, SZEGLETI Zsófia, PENKSZA Károly: Cönológiai vizsgálatok nyílt homoki gyepekben. Hozzászóló: Bóhm Éva Irén, Höhn Mária, Csontos Péter, Schleicher Ildikó

Vizsgálatunkban a *Festuca vaginata* és a szerzők által korábban leírt *F. pseudovaginata* dominálta nyílt homokpusztagyepék cönológiai viszonyait hasonlítottuk össze. A mintavételezés 2009 májusában történt, 2 m × 2 m-es kvadrátokban készítettünk cönológiai felvételeket Braun-Blanquet módszerével. Mintaterületeink a Duna–Tisza közén, Tatárszentgyörgy és Imrehegy térségében helyezkedtek el. Mindkét mintavételi helyszínen elkülönítettük a *F. vaginata* és *F. pseudovaginata* állományokat, majd mindkét gyeptípusban öt-öt kvadrátban végeztünk borításbecslést, így összesen 20 cönológiai felvétel állt rendelkezésünkre. Ezt követően statisztikai módszerekkel vizsgáltuk az edényes növényfajok, illetve a moha- és zuzmófajok számát és abundanciáját. A cönológiai felvételeket klaszteranalízissel és Mann–Whitney U-tesztel hasonlítottuk össze.

Fajösszetételüket és fajgazdagságukat tekintve a *F. vaginata* és a *F. pseudovaginata* által dominált gyepek jól elkülönülnek, eredményeink szerint a *F. pseudovaginata* gyepekben kétszer több faj jelent meg, mint a *F. vaginata* gyepekben. A *F. vaginata* gyepek *F. pseudovaginata* állományokra cserélődésében, valamint a két gyeptípus cönológiai viszonyaiban megmutatkozó különbségek kialakításában a korábbi és a jelenlegi tájhasználati módok, illetve ezek intenzitása játszanak elsődleges szerepet. A kutatást további hazai mintaterületek bevonásával és a Duna mentén előforduló országok homokpusztagyepéit is magában foglaló összehasonlító értékeléssel, valamint részletes talajtani és talajzoológia vizsgálatokkal szélesítjük ki, amihez az OTKA K-125423 pályázat nyújt támogatást.